

„ANYU, TINA A SZERELMED?”
GYERMEKET NEVELŐ AZONOS NEMŰ PÁROK ÉS
AZ IDENTITÁS VÁLLALÁSA

Béres-Deák Rita

Bevezetés

A meleg egyenjogúságáért folytatott küzdelemben a gyereknevelés tűnik a legvitatottabb pontnak mind a törvény előtti egyenjogúság, mind a társadalmi elfogadottság terén. Magyarországon például a bejegyzett azonos nemű élettársak csaknem a házasságokkal egyenlő jogokat élveznek – kivéve a közös örökbefogadáshoz, a partner gyermekének örökbefogadásához,¹ valamint leszbikus párok esetében a mesterséges megtermékenyítéshez való jogot. Férjezetlen nők számára a mesterséges megtermékenyítés lehetősége csak néhány éve áll fenn, az anya partnere azonban ilyenkor sem rendelkezik semmilyen joggal a gyerek fölött. Gyermekelhelyezési perekben az egyik fél homoszexualitása gyakran vezet a felügyeleti jog elvesztéséhez. Ezekben a korlátozásokban is manifesztálódnak a sokak által osztott aggodalmak: attól tartanak, hogy a meleg szülők gyerekei pszichésen sérültek és/vagy homoszexuálisok lesznek, nem lesz megfelelő apa- illetve anyaképük, illetve atrocitások érik majd őket az iskolában családjuk mássága miatt (Clarke, 2000, 273).

Mindezek az érvek rendszerint úgy hangzanak el, mintha egy nemkívánatos jövőbeni fejleményt kellene megakadályozni. Gyereket nevelő meleg és leszbikus párok azonban már régóta vannak, noha Nyugaton is csak a '60-as, '70-es évek meleg felszabadító mozgalmi hatására váltak láthatóvá. Becslések szerint az Egyesült Államokban 1-5 millió leszbikus anya és 1-3 millió meleg apa 4-14 millió gyermeket nevel (Lambert, 2008, 45). Ausztrál felmérések szerint a leszbikusok 20%-ának van gyereke és további 40% tervez gyereket a közeljövőben (Du Chesne-Bradley, 2007, 25). Amerikában jelentős piaca van a leszbikus vagy meleg szülőket megcélzó gyereknevelési kézikönyveknek, 2009-ben pedig megalakult a NELFA, az LMBT² családok szervezeteinek nemzetközi ernyőszervezete.

Magyarországon az azonos nemű párok gyerekvállalásáról a közelmúltig nem sok szó esett. Ez köszönhető a melegséggel kapcsolatos sztereotip elképzeléseknek,

¹ Egy 2009-es törvényjavaslat értelmében ez lehetséges lenne a bejegyzés nélkül együtt élő, ám nem a bejegyzett élettársak számára. Ez a törvény azonban még nem lépett hatályba.

² Leszbikus, meleg, biszexuális és transznemű.

valamint annak, hogy maguk a meleg szülők sem szívesen lépnek nyilvánosság elé, nehogy gyermekeiknek baja legyen belőle. Sok más országtól eltérően nálunk nincs külön egyesülete a meleg és leszbikus szülőknek, mindössze virtuális közegek léteznek: a www.melegapa.hu honlap, az Inter Alia egyesület LMBT családokkal foglalkozó blogja, illetve egy internetes levelezőlista olyan leszbikus pároknak, akik mesterséges megtermékenyítéssel vállaltak gyereket. Az utóbbi időben azonban több újságcikk született a témában, a Labrisz Leszbikus Egyesület, illetve a Szimpozion Egyesület beszélgetései is többször fókuszáltak a gyermeknevelésre. A meleg szülők nálunk is egyre láthatóbbá válnak, szisztematikus kutatás azonban még nem született róluk.

Jelen tanulmány alapját egy antropológiai kutatás képezi, amelyet az együttélő azonos nemű párok és családjuk kapcsolatáról folytatok. Mint a témából sejthető, nem elsősorban a gyermeknevelésre fókuszálok, ám gyermeket nevelő pároknál óhatatlanul ez is előkerül, hiszen gyakran a gyerekekhez való viszonyon mérhető le az elfogadás mértéke. Eddigi mintámban négy leszbikus és egy meleg pár van, akik közösen gyerekeket nevelnek/neveltek: ezek két leszbikus párnál mesterséges megtermékenyítéssel, a másik három esetben korábbi heteroszexuális házasságból születtek. Felhasználtam továbbá néhány interjút egy korábbi kutatásomból, amely a leszbikusok önvállalásával és identitásuk külső általi megjelenítésével foglalkozik, és amelyben szintén több leszbikus édesanya vett részt (Béres-Deák, 2007). Mindkét kutatás félig strukturált mélyinterjúkra épül; az adatközlőket az általuk választott álneveken említem, a további személy- és földrajzi neveket pedig kihagytam vagy megváltoztattam. Az interjúk mellett felhasználtam a fent említett beszélgetőcsoportokban résztvevő megfigyelésen alapuló jegyzeteimet, más meleg és leszbikus szülőkkel történt kötetlen beszélgetéseimet, valamint internetes forrásokat is.

Nemzetközi kutatások

A meleg és leszbikus szülőkkel kapcsolatos első kutatások az 1970-es években kezdődtek. Fókuszukban rendszerint az a kérdés állt, mennyiben befolyásolja a szülő homoszexualitása a gyermek mentális egészségét, szexuális orientációját, illetve kortárs csoportba való beilleszkedését. Ez a témaválasztás tükrözi azokat a szempontokat, amelyeket leggyakrabban felhoznak gyermekfelügyeleti perekben annak indoklására, miért nem a homoszexuális szülőnek ítélik a gyereket. A kutatások a párban vagy egyedül élő homoszexuális (rendszerint leszbikus) szülőket egyedülálló anyákból álló kontrollcsoporttal hasonlították össze.

Az összehasonlító vizsgálatok nem erősítették meg a gyámügyi hatóságok által gyakran hangoztatott sztereotípiákat. Patterson például a leszbikus anyák pszichológiai alkalmasságát és gyermeknevelési készségeit vizsgálta, és nem talált eltéréseket a heteroszexuális kontrollcsoporthoz képest (Patterson, 1995 és Patterson, 2000). Golombok és Tasker megállapította, hogy a leszbikus szülőkkel felnőtt gyermekek nem válnak nagyobb arányban homoszexuálissá (Tasker–Golombok, 1995). Flaks és társai a leszbikus párok mesterséges megtermékenyítéssel született gyer-

mekeinek beilleszkedését és szüleikkel való viszonyát vizsgálva szintén nem talált eltéréseket a heteroszexuális családban felnőtt gyermekekhez képest (Flaks et al., 1995). A különbségek, ahol jelentkeztek, jellemzően a homoszexuális szülők javára szóltak: a leszbikus szülők egyenlőbben osztották el a házimunkát egymás között, és a leszbikus „mostohaanya” többet foglalkozott a gyerekekkel, mint a mostoha-, sőt vér szerinti apák (Stacey–Biblarz, 2001, 171). A gyermeket nevelő férfipároknál azt találták, hogy a hagyományos fegyvelmező apaszerep helyett egyik vagy mindkét apa egy gondoskodóbb, hagyományosan anyára jellemző szerepet vett fel; ezek a párok is a heteroszexuálisoknál egyenlőbben osztották meg a házimunkát, és mind a heteroszexuális, mind a leszbikus pároknál ritkábban alkalmaztak testi fenytést (Biblarz–Stacey, 2010, 12). Az elvált leszbikus anyák gyerekei nagyobb arányban tartották a kapcsolatot apjukkal, illetve más felnőtt férfiakkal, mint az elvált heteroszexuális anyák gyerekei (Lambert, 2005, 47). A mesterséges megtermékenyítéssel fogant gyerekeknek a leszbikus szülők nagyobb arányban mondták el születésük körülményeit, mint az ugyanezt a módszert igénybe vett heteroszexuális párok (Golombok, 1997).

Nanette Gartrell és Henny Bos 1986-tól folytatnak longitudinális vizsgálatot önkéntesen résztvevő anyákkal és gyerekeikkel interjúk és kérdőívek formájában. A legutóbb közölt, 17 éves kamaszokkal végzett vizsgálat eredményei szerint a leszbikus anyák által felnevelt gyerekek igen hasonló pontszámot értek el a fejlődési és viselkedési teszteken, mint a heteroszexuális szülők által nevelt fiatalok, sőt: az eredmények arra utalnak, hogy a gyerekek iskolai teljesítménye jobb, a társas problémák, agresszió, antiszociális viselkedés megjelenése pedig szignifikánsan alacsonyabb volt, mint a nagymintában szereplő kortársaiknál. A kamaszok 41 százaléka számolt be viszont valamiféle őt ért diszkriminációról, amely azzal volt összefüggésben, hogy azonos nemű szülők nevelik. (Gartrell – Bos, 2010)

Természetesen ezeket a kutatásokat gyakran vádolták elfogultsággal. Stacey és Biblarz beismeri, hogy az ilyen vizsgálatok nem teljesen semlegesek – nem is lehetnek azok, hiszen az előítéletek és az intézményesített diszkrimináció nyilvánvalóan befolyásolja a gyereket nevelő azonos nemű párok életét (Stacey–Biblarz, 2001, 160). Ugyanakkor olyan módszertani kifogások is felmerültek, amelyek a kutatók sztereotípiáiból adódhatnak. Ha például a gyereket nevelő leszbikusokat – akár egyedülállóak, akár párban élnek – egyedülálló heteroszexuális anyákkal hasonlítják össze, figyelmen kívül hagyják azt, hogy a szülők száma is befolyásolja a gyermek fejlődését (Patterson, 2005, 5).

Másfelől eleve heteroszexista³ az a megközelítés, amikor a meleg és leszbikus szülőket heteroszexuális családokhoz hasonlítják, és az azoktól való eltéréseket automatikusan problémának tekintik (Stacey–Biblarz, 2001, 162). A fent említett összehasonlító kutatásokat azért is kritizálták, mert jellemzően fehér, középosztálybeli, iskolázott alanyokat vizsgáltak, noha ez betudható olyan tényezőknek is, mint

³ Heteroszexizmus: az az elképzelés, hogy a heteroszexualitás magasabb rendű, mint a többi szexuális orientáció, és ezért ez tekintendő alapnak.

például az etnikai kisebbségek körében megfigyelhető nagyobb mértékű rejtőzködés vagy az, hogy a munkásosztálybeli nők kisebb eséllyel rendelkeznek információval a mesterséges megtermékenyítés lehetőségéről (Lambert, 2005, 47-48). Ugyancsak nem veszik figyelembe a fenti típusú vizsgálatok az LMBT emberek körében megtalálható különböző családformákat. Bizonyos országokban egyre gyakoribb például az a családmodell, amikor egy leszbikus pár vagy egyedülálló nő egy meleg férfival vagy férfipárral közösen vállal gyereket, akinek így kezdettől fogva három vagy négy szülője van (ezekre finnul a találó „apilaperhe”, vagyis „lóhere-család” fogalmat használják) (Kuosmanen–Jämsä, 2007, 20). Más esetekben a szülő azonos nemű volt partnere, a nagyszülők, illetve a leszbikus baráti kör vagy kommuna funkcionál családként. Ezek az alternatív családformák nyilvánvalóan másfajta mintákat kínálnak a felnövekvő gyermek számára.

Több kutató azon a véleményen van, hogy a meleg és leszbikus családok heteroszexuálisokkal való összehasonlítása helyett olyan tanulmányokra van szükség, amelyek az LMBT családok közötti különbségeket tárják fel, illetve olyan problémákkal foglalkoznak, amelyekkel a gyereket nevelő leszbikus és meleg párok szembesülnek (pl. Lambert, 2005, 48). Ezen belül gyakran kutatott terület a meleg és leszbikus szülők identitása. Du Chesne és Bradley kvalitatív vizsgálatot végzett ausztrál „nevelőanyák” (social mothers) körében: egyfelől foglalkoztak azzal, mennyire tekintik magukat szülőnek (beleértve a családban használatos elnevezéseket), másfelől azt is vizsgálták, hogy a külvilág hogyan viszonyul a szerepükhöz (Du Chesne–Bradley, 2007). Egyik meglepő (és, mint alább kifejtem, a magyarorszáival ellentétes) eredményük az volt, hogy szinte minden nő elutasítást tapasztalt a családja részéről, amikor gyermekvállalási szándékát bejelentette, függetlenül attól, hogy magát a leszbikusságot elfogadták-e (Du Chesne–Bradley, 2007: 29). Szintén a kétanyás családmodellt elemezte Hayden, elméleti síkon: szerinte ez alapjaiban rengeti meg a család hagyományos, heteroszexista fel fogását, amely az anyaságot a vér szerinti kötelékhez kapcsolja (Hayden, 2004).

Ellen Lewin két kutatása a szülői szereppel foglalkozott meleg apák, illetve leszbikus anyák körében (Lewin, 2009). A leszbikus anyák közelebb érezték magukat vér szerinti családjukhoz, mint a gyermektelen leszbikusokhoz (Lewin, 2009: 90). A meleg apákra szintén jellemző volt, hogy a korábbiánál gyakrabban mozogtak heteroszexuális közegben, ezáltal viszont meleg identitásuk is láthatóbbá vált. A tanulmány végkövetkeztetése, hogy a meleg férfiak számára identitásuk különböző módokon manifesztálódik, és gyakran át is alakul annak hatására, hogy – a mainstream diskurzusok szerint ezzel össze nem egyeztethető – szülői identitás is társul hozzá (Lewin, 2009: 100).

Néhány európai vizsgálat olyan gyakorlati problémákkal foglalkozik, amelyekkel meleg és leszbikus szülők szembetalálhatják magukat, ezáltal lehetséges mintákat is nyújtva olvasóiknak. Ilyen például a SETA finn LMBT ernyőszervezet által vezetett kutatás, amely azt vizsgálta, mennyire veszik figyelembe az LMBT családok igényeit a különböző szociális és oktatási intézmények (Kuosmanen–Jämsä, 2007), vagy Eva Polášková kisebb léptékű tanulmánya: öt tíz cseh leszbikus család-

ban vizsgált olyan hétköznapi gyakorlatokat, mint a háztartási munkák elosztása, a gyermek vezetéknevének megválasztása, illetve a szülők megnevezése (Polášková, 2007). A megoldások még ilyen kis mintában is jelentős változatosságot mutattak, a szerző ezért óva int attól, hogy egységes sablont alakítsunk ki a leszbikus családokról (Polášková, 2007:213).

Előbújás (coming out)

A meleg, illetve leszbikus emberek külvilággal való kapcsolatának vizsgálatakor mindenképpen fontos szempont, hogy az egyén mennyire vállalja fel szexuális orientációját önmaga, illetve környezete előtt: ezt nevezzük *coming out*-nak, magyarul előbújásnak, feltárulkozásnak. Az előbújás többlépcsős folyamat, amelyre a kutatók számos modellt dolgoztak ki. Troiden e modellek összehasonlításakor megállapítja, hogy az előbújást mindegyik egy hosszú folyamatnak írja le, amelynek során az egyén egyre inkább elfogadja a „homoszexuális” címkét, és előbb önmaga, később fokozatosan tágabb környezete előtt is vállalja saját szexuális orientációját (Troiden, 1998, 261-262). Troiden maga is megállapítja azonban, hogy a folyamat nem mindig lineáris, és a mások előtti előbújás nem feltétlenül kapcsolódik az önfogadás egy adott szakaszához, ezért ő saját modelljét kizárólag a belső folyamatra vonatkoztatja (Troiden, 1998, 265).

A mások előtti előbújás célja, hogy az egyéb kongruenciát teremtsen saját belső énképe és külső reprezentációja között, ezáltal belső valóságát társadalmi valósággá alakítva (Kalocsai, 1999, 68). Az előbújás kulcsszerepet játszik a nyugati típusú LGBT közösségek és tagjainak életében.⁴ Egyesek számára egyfajta újjászületés-élményt jelent, amelyet szimbolikus halál előz meg (Darsey, 2000, 211). Ez a szimbolikus halál a rejtőzködés (angolul „being in the closet”, vagyis „szekrényben levés”) időszaka, amelynek során az egyén titokban tartja szexuális orientációját. Sedgwick szerint a rejtőzködés episztemológiája a meleg szubkultúra egyik fontos szervező eleme (Sedgwick, 1993, 46). A rejtőzködés és önmaga vállalása azonban nem állítható egyértelműen szembe egymással, hiszen kevesen vannak, akik az élet minden területén nyíltan vállalják melegségüket. Davies meleg férfiak előbújását vizsgáló kutatása során többfajta technikát azonosított, amelynek segítségével adatközlői bizonyos személyek előtt titokban tudták tartani másságukat: szociális hálójukat melegségükről tudó és nem tudó csoportra osztották és gondoskodtak róla, hogy ezek tagjai sohase találkozzanak, illetve megállapodtak azokkal, akik előtt előbújtak, hogy ezt az információt bizalmasan kezelik (Davies, 1992, 79-80). Más esetekben az előbújás azért nem teljes, mert a másik személy(ek) csak látzólag veszi(k) tudomásul az információt, például amikor a család tud egy tagjának homoszexualitásáról, de sohasem hozzák szóba. Ezt a jelenséget Kuhar találó szóval „transparent closet”-nek („üvegszekrény”) nevezi (Kuhar, 2007).

⁴ Egyes keleti típusú közösségek ezzel szemben, noha egyértelmű identitáskategóriákat alkalmaznak a saját nemükhöz vonzó személyekre, a mások előtti feltárulkozást nem tartják identitásuk fontos elemének. Ld. Pl. Boellstorff, 2005.

Természetesen számos kutató vizsgálta az előbújás pszichológiai és egészségügyi hatásait. Ezek többsége arra a következtetésre jutott, hogy a magukat nyíltan vállaló meleg és leszbikusok egészségesebbek. Jordan és Deluty megállapította, hogy az önmagukat vállaló leszbikusok kevesebbet aggódnak, viszont magasabb önértékeléssel rendelkeznek, és több támogatást kapnak a szociális hálón belül, Cole kutatásából pedig az derült ki, hogy a rejtőzködő meleg férfiak nagyobb eséllyel betegednek meg rákban és különböző fertőzésekben (Sandford, 2000, 23-24). Rand, Graham és Rawlings 1982-es kutatásában leszbikus anyákról állapította meg, hogy pszichés jólétük összefüggött azzal, mennyire vállalták önmagukat a környezetük előtt (idézi Patterson, 2005, 12). Mindössze Hershberger és társai találtak negatív összefüggést a mentális egészség és az előbújás között: azok a meleg és leszbikusok, akiknek előbujását környezetük elutasítóan fogadta, nagyobb eséllyel követnek el öngyilkosságot (idézi Sandford, 2000, 21).

Előbújás a gyerekek előtt

A gyerekek előtti előbújás módja, ideje és az arra adott reakciók jelentősen különbözhetnek aszerint, hogy a gyerek eleve leszbikus családba született, vagy pedig valamelyik szülője korábbi heteroszexuális kapcsolatából származik. A bevezetőben már említett okok miatt az előbbi eset Magyarországon egyelőre ritka, hiszen a mesterséges megtermékenyítéssel született gyermekek még nem érték el azt a kort, amikor felfoghatnának egy ilyen közlést.

Természetesen a szülők igyekeznek az előbujást a gyerek szintjéhez igazítani – a Nyugaton már bőségesen elérhető, melegeknek íródott gyereknevelési könyvek számos tanácsot kínálnak erre. Törpi, egy 26 éves roma leszbikus kedves példával illusztrálja, hogyan lehet a homoszexualitást kisiskolás korú gyermekeknek (jelen esetben keresztgyerekeinek) elmagyarázni:

Ugye nekem előtte volt fiúbarátom, és akkor elmagyaráztam nekik, hogy én őt is nagyon szerettem, és azért voltam vele, mert szerettem, és a Micukát [a kedvesemet] is nagyon szeretem. És elmagyaráztam nekik, hogy nem ez a természetes, nem ez a normális, de ettől függetlenül nem vagyok rossz ember. Vannak olyan emberek, akik ugyanolyan embert szeretnek, mint amilyen nemű ő. (...) És akkor kérdezte tőlem, hogy milyen szavak vannak erre. És akkor én elmondtam neki, hogy milyen szavak vannak, és így le is írtam neki, hogy ha gondolja, akkor hozok egy kéziszótárt vagy bármit, és akkor erről megnézheti, hogy mi az. És akkor kérdezte, hogy akkor ezt így lehet mondani? És mondtam, hogy lehet mondani. És azt mondta, hogy „ez nem csúnya szó?” Mondom, hogy nem csúnya szó. (...) Meg igazából az állatok között is vannak, és sokszor szoktak nekik mondani, hogy van olyan, hogy két pipi is együtt van többet, mint inkább a kakással. Hogy tudod, az állatok, mi leveztük ezt nekik. (...) És ugye mivel mi cigány származásúak is vagyunk, akkor rögtön ezzel tudtam neki példálózni. Hogy ugye aki nem csinál rosszat és cigány, attól még sokan rosszat mondanak róla, rossznak hiszik. És ez ugyanígy működik.

Mások ugyanakkor elhalasztják a közlést addig, amíg a gyerekek idősebbek lesznek. Egy háromgyerekes édesanya csak legidősebb, 17 éves fia előtt vállalta fel magát, a kisebbek előtt nem. Anna harmincas éveiben kezdett leszbikusként élni,

de csak jóval később, már felnőttkorukban vállalta fel magát gyerekei előtt. Az is előfordul, hogy a szülő nem beszél nyíltan a melegségről gyerekei előtt, mert feltételezi, hogy azok maguktól is kitalálják, vagy azt várja, hogy ők kérdezzenek rá. Amikor Türkiz Flanell gyerekei tinédzserkorba értek, anyjuk többé nem rejtegette a könyvespolcon a leszbikus tárgyú könyveket. „Úgy voltam vele, hogy elég intelligensek a gyerekeim ahhoz, hogy maguktól rájöjjenek erre az egészre” – jelenti ki Shane, egy negyvenes nő, aki anélkül költözött össze a barátnőjével, hogy ennek okát a gyerekek számára kifejtette volna. Ő maga lepődött meg legjobban, hogy fiának eszébe sem jutott őt leszbikusnak gondolni, amíg mások fel nem hívták rá a figyelmét. Tizenéves lánya ugyan hamar levonta a következtetést, de neki az okozott gondot, hogyan hozza szóba a témát.

Egyszer mentünk befele reggel a buszon, mert ugye hat órákor ott mentünk a busszal mindig, és akkor a telefonjába beleírta, hogy Tina a szerelmem-e. Így megkérdezte, és akkor odaadta a telefont. És akkor bólogattam, hogy igen.

Az a tény, hogy Shane sosem beszélt a melegségről, nyilván azt az üzenetet hordozta lánya számára, hogy ez tabutéma, ezért lehetett nehéz neki magának felvetnie. A szakirodalom ugyanakkor azt sugallja, hogy jobb nyíltan beszélni a gyerekekkel a szülő homoszexuális kapcsolatáról. Tasker feltételezi, hogy a gyerekek nehezebben tudják eldönteni, kinek beszélhetnek nyíltan a családjukról, ha az azon belüli szerepleosztás nem világos számukra (Tasker, 1999, 163). Zoé, egy harmincas éveiben járó édesanya úgy véli, hogy a szülők rejtőzködése a családi harmóniát veszélyezteti. „Sokkal rosszabb szerintem, mikor két ember titkolózva, görcsösen halad egymás mellett a lakásban, és hogy gyerekek észre ne vegyék: nem tudom elképzelni, hogy boldog családi hangulat lenne.”

A meleg és leszbikus szülők gyakran tartanak attól, hogy előbújásuk hatására megromlik a kapcsolat a gyerekükkel. A szakirodalom szerint ez leginkább a korai serdülőkorban valószínű, amikor a fiatalok maguk is keresik saját szexuális orientációjukat, és a kortárscsoport nyomása is erősebb (Lambert, 2005, 45). Beszélgetőtársaim gyerekei közül azonban mindannyian jól fogadták a bejelentést, sőt támogatják szülőjüket melegsége megélésében. A fent említett háromgyerekes anyukát fia biztatta az ismerkedésre, és Róbertnek, egy egyedülálló özvegy édesapának is a gyerekei javasolták, hogy barátja költözzön hozzájuk. Shane gyerekei már többször elmentek különböző meleg programokra, hogy megismerjék édesanyjuk életének ezt az oldalát. Ugyanakkor ők azok, akik – talán éppen életkoruknál fogva – nehezen tudják feldolgozni azt, hogy édesanyjuknak szexuális kapcsolata van Tinával.

Természetesen a gyerekek nehéz lehet elfogadnia, hogy családjá különbözik az átlagtól. „Miért kell nekem másnak lenni?” – tette föl Liza kislánya a kérdést kilencéves korában. Mikor Liza ideiglenesen szakított barátnőjével, Rebekával, a kislány megkérdezte, milyen nemű lesz a következő partnere, mert fiúnak jobban örülne. Hasonlóan reagált Róbert kislánya, aki tízéves korában értesült apja homoszexuális kapcsolatáról: „kicsit furcsa, hogy nekem két apukám lesz, jobban örültem volna, ha egy új anyukám lesz.” Ugyanakkor ez a fajta másság egyik gyerekek sem

okozott tartós problémát. Ez abból is adódhat, hogy viszonylag sokféle családmoddell látnak maguk körül; ahogy egy egyedülálló leszbikus édesanya megállapította, főlegesen aggódott, hogy gyereke kirekesztődik az óvodában, ugyanis kiderült, hogy hároméves korára már a gyerekek többségének nincs apja.

Aki korábbi heteroszexuális kapcsolatot követően kezd melegként élni, az automatikusan megkérdőjelezi a sokak által még mindig mereven kezelt szexuális identitáskategóriákat. Ettől az előítélettől még a kutatók sem mentesek: Tasker például az első brit longitudinális leszbikus családkutatással kapcsolatban felveti, hogy mivel a mintában szereplő gyerekek mind heteroszexuális kapcsolatból származnak, az anyákat talán nem lesbikusnak, hanem biszexuálisnak kellene tekinteni (Tasker, 1999, 160). A fenti különbségtétel olykor interjúalanyaim gyerekeinél is megjelenik, különösen, ha a szülő párjának nem voltak ellenkező nemű partnerei. „Szerintem én a [lányom] számára nem vagyok lesbikus, legfeljebb biszexuális” – véli Liza, aki úgy gondolja, hogy partnerét a gyerek sokkal „leszbikusabbnak” látja. Shane viszont maga szötte be a magyarázatba ezt a különbségtételt:

Elmeséltem neki, igazából Tina oldaláról, hogy vannak olyan emberek, akik így születnek, és hogy ez teljesen normális. Én meg igazából most jöttem rá arra, hogy nekem mi kellett volna már kezdettől fogva.

Láthatjuk, hogy a gyermekek előtti előbújás több nehézséget rejt magában. A szülőnek nemcsak a társadalmi tabukkal kell megküzdenie, amelyek a szexualitásról (és különösen a homoszexualitásról) való beszédet nem tartják megfelelőnek kiskorú gyermekek előtt, hanem saját nem megfelelő nyelvi eszközeivel és félelmeivel is, magyarázatát pedig még tovább nehezíthetik azok a diskurzusok, amelyek a homoszexualitás esszencialista megközelítésére épülnek.

A gyerek mint az előbújás katalizátora

„Vagy nyolcmilliószor gyakrabban vállalom a szexuális orientációmát, mint korábban, és most már nem nagyon van ebben választásom” – vallja Du Chesne egyik interjúalánya, aki párjával együtt neveli annak gyermekét (Du Chesne–Bradley, 2007, 28). A közösen nevelt gyermek láthatóbbá teszi a meleg vagy lesbikus párt: egyrészt a gyerekek is „leleplezhetik” szüleiket, másrészt a család számos olyan helyzettel találkozik (védőnő, iskola stb.), ahol a szülők beazonosítása során az előbújás szükséges lehet.

Magyarországon nagyon sok meleg és lesbikus él rejtőzködő életet. Így előfordulhat az is, hogy a család sem tud szexuális orientációjukról egészen addig, amíg az – például a gyermek kapcsán – láthatóvá nem válik. Ez történt Judittal, akinek szülei korábban titokban tartották lányuk lesbikuságát a tágabb család előtt.

Volt két temetés is a terhességem alatt sajnos. [...] És láttak terhesen. Az nagy sértés lett volna, ha nem megyek el, de ha elmegyek, akkor kiderül. Ritkán is szoktak velem találkozni, de akkor ugye ott nem volt mit titkolni tovább. És akkor így anyukám nagy nehezen valahogy elmondta nekik, hogy mi van. Talán azt gondolta, hogy még mindig

jobb, hogyha tudják az igazságot, mint hogyha azt gondolják, hogy valami megesett leány vagyok, akinek nincs férje, és nagy a hasa, milyen szégyen!

Juditék tehát – más olyan azonos nemű párokhoz hasonlóan, akik együtt válnak gyereket – már a terhesség ideje alatt kénytelenek voltak nyíltan vállalni kapcsolatukat a család előtt. Magyarországon a család még mindig gyakran elutasítja meleg vagy leszbikus tagjait: 36% állította, hogy tapasztalt diszkriminációt a családon belül (Takács–Mocsonaki–P. Tóth, 2008, 28). Még ha magával a szexuális orientációval megbirkóznak is, nem mindig támogatják gyermekük azon tervét, hogy maga is szülő legyen. Du Chesne (szűk körű) ausztrál kutatásának leszbikus résztvevői csaknem mind tapasztaltak elutasítást a családi körben, amikor bejelentették a terhességet (Du Chesne–Bradley, 2007, 29), ellentmondván azoknak a tanulmányoknak, amelyek szerint a szülőség „normalizálja” a meleg embert és ezáltal csökkenti a vele szembeni előítéleteket (pl. Hayden, 2004, 387-388; Lewin, 2009, 98). Saját tapasztalataim azt mutatják, hogy a családban meglévő homofóbia nem csökken a gyermekvállalás hatására. A 27 éves Rebeka édesanyjának például egyik fájdalma, hogy leszbikus lányától nem lesz unokája. Mikor megkérdeztem, nem pótolhatja-e ezt Rebeka párjának kislánya, Rebeka így magyarázta anyja álláspontját: „alapvetően az még rosszabb, mert elrontjuk azt a gyereket is.” Ugyanakkor a melegséget elfogadó szülők készséggel befogadják családjukba az új jövevényeket: Róbert gyerekei magától értetődően nyaraltak élettársa szüleinél, Judit pedig így írja le párja szüleinek reakcióját a babára: „ő most a kis unoka, aki miatt nagyon lelkesek.” Az, hogy a nem vér szerinti anya szülei unokájuknak ismerik el a gyereket, szimbolikus elismerése lányuk kapcsolatának (ameddig nemcsak sok család, de maga a törvény sem jut el).

Olyan országokban, ahol a mesterséges megtermékenyítés lehetősége régóta nyitva áll a leszbikusok számára is, alakultak olyan klinikák, amelyek kifejezetten leszbikus ügyfelekre szakosodtak. Magyarországon még nem ez a helyzet. Ha egy leszbikus pár közösen vállal gyereket, olyan egészségügyi dolgozókat kell találnia, akik elfogadják másságukkal szemben. Ellenkező esetben kénytelenek szerepet játszani, mint Judit, aki a kezelés kezdetén még úgy tett, mintha férfi élettársa lenne. Mikor meghozták a törvényt, hogy egyedülálló nők is jogosultak mesterséges megtermékenyítésre, Judit közölte az orvossal, hogy szakított a barátjával, de továbbra is szeretne gyereket. Azonos nemű élettársáról a nőgyógyásznak nem tett említést – „nincs jelentősége számára” – , a szülészornak viszont elmondta a szülés előtt. Ebből azonban kellemetlen következmények származtak.

– És akkor gondoltam, hogy most mondom az orvosnak, hogy akkor kell nekünk keríteni egy szülésznőt, hogy ajánlana-e valakit, akiről biztosan tudja, hogy nem ez a gát-metszős-gyógyszerbenyomás fajta. És akkor ő is rábólintott, hogy persze-persze, meg majd hogy keres feltétlenül. És utána, amikor felhívtam, akkor közölte, hogy a múltkor nagyon sok szülés volt, ott volt az összes szülésznő, és ő megkérdezte – úgy, hogy a mi speciális körülményeinket is eléjük tárta.

– Ezt így fogalmazta?

– Körülbelül valami ilyesmi, igen. Én kérdeztem akkor rá, hogy úgy érti, azt, hogy mi

egy nőpár vagyunk? És mondta, hogy igen, igen, szerinte ez egy ilyen meghatározó nem-tudommi. Hogy ezt így – ezt valamiért tudni kell a szülésznőknek. [...] A szülésznők pedig erre testületileg azt mondták, hogy így nem.

Természetesen végül akadt szülésznő, de Judit esete azt példázza, mennyire nem felkészült a magyar egészségügy a meleg családok kezelésére. Ez persze nem feltétlenül ellenséges hozzáállást jelent, olykor csak meglepődést, mint azon alkalommal, amikor Róbert kisfia kórházba került.

Az ügyeletes orvos megkérdezte, hogy akkor ki tudna a gyerekről, és akkor mind a ketten egyszerre kezdtük mondani az allergiáit meg mindent [nevet]. És akkor nagyon fönnakadt a szeme, ilyen kis fiatal orvos volt. De nem pedzegette, hogy hogy meg mi. Csak a végén megkérdezte, hogy melyikünk az apja, mert annak kellett aláírnia. Ennyi volt.

Míg az egészségügyi intézményekkel a meleg családok csak alkalmasszerűen találkoznak, az oktatási intézmények folyamatosan jelen vannak az életükben. Márpedig Magyarországon az iskola az egyik legelutasítóbb közeg az LGBT emberekkel szemben: a 2007-es diszkriminációs kutatás válaszdóainak 33%-a tapasztalt diszkriminációt az általános és 49%-a a középiskolában (Takács–Mocsonaki–P. Tóth, 2008, 28).⁵ Zsófi és Emma bonyolult manőverek árán egy nem-kerületi bölcsődébe írták be kislányukat éppen azért, mert ott ismerősük a gondozónő és így nem kell elutasításról tartaniuk. Az iskolában egyetlen válaszdóim gyerekeiről sem tudják, hogy azonos nemű szülőpár neveli. Ez természetesen rejtőzködéssel vagy éppen hazugságokkal jár. Ha valamelyik gyerekhez látogatóba jönnek az osztálytársai, Shane és Tina úgy tesznek, mintha unokatestvérek lennének. Róbert és Tamás ellenben nem csinál ebből gondot, legkisebb gyerekekük osztályfőnöke még bejáratos is volt hozzájuk, ám az iskolában nyíltan ők sem deklarálták kapcsolatukat.

Úgy tűnik, a gyerekek is érzékelik, hogy az iskola nem megfelelő közeg szüleik melegségéről beszélni. Liza kislánya Rebekára úgy hivatkozik mint „barátnőjére”, és Zoé gyerekei is megtanulták, hogyan kerüljék el a kínos kérdéseket.

Valamelyik nap a tanítónő kérdezte tőle, a kicsitől, hogy hol töltötte a szilvesztert, és mondta, hogy Pesterzsébeten. „Miért, ki van ott?” „Az anyukám volt ott meg a barátai.” És akkor az osztályfőnök forszírozta, „de hát ki volt ott, apa is?” Ő mondja: „Nem, az apa nem volt ott.” És hogy olyan okos volt, és azt mondta, „Én most már nem akarok többet erről mesélni”. És hogy amilyen kis pofátlan, meg egyébként mennyire nyílt, hogyha ő neki benne van a kis fejében, mi az, amiről nem beszélünk, akkor ő nem fog arról beszélni.

Noha az effajta óvatosság megvédheti a gyerekeket az iskolai kirekesztéstől, Lewis szerint növelheti elszigeteltségüket a kortárs csoportban (idézi Patterson, 2005, 13). Ráadásul kicsi az esély, hogy ismeretségi körében más olyan gyerekek is legyenek, akiket azonos nemű szülők nevelnek. Többek közt ezért alakítottak ki

⁵ Az adatok értelmezéséhez érdemes azt is figyelembe venni, hogy az LGBT emberek közül sokan még nincsenek tisztában identitásukkal általános-, sőt középiskolás korukban sem, illetve nem vállalják azt társaik és tanáraik előtt.

Magyarországon is a gyereket nevelő leszbikus párok egy informális hálózatot, amely elsősorban interneten tartja a kapcsolatot, de személyesen is találkoznak. A korábban említett finn kutatás résztvevői közül sokan kifogásolták, hogy az óvodában és iskolában nem esik szó LBMT életformákról és családokról (Kuosmanen–Jämsä, 2007, 64-65). Magyarországon ezt még súlyosbítja az olykor tanárok részéről is megnyilvánuló homofóbia. Róbert lánya is találkozott ezzel a jelenséggel, szembe is szállt vele, de ekkor sem árulta el saját családjá érintettségét.

A tanár néni kifejtette, hogy a homoszexualitás az egy betegség, és az egy pszichés zavar és gyógyíthatni kell meg minden. És akkor a [lányom] meg egy barátjáné szakirodalomra hivatkozva megcáfolták, hogy ez egy hülyeség és el van maradva a tanárnő 20 évvel. És vérig sértődött szegény. [...] Ő nem tudta, hogy miért kardoskodik emellett a [lányom], mert nem fejtette ki, hogy ilyen családi vonatkozása van a dolognak.

Összefoglalás

Noha az utóbbi időben Magyarországon is megindult a társadalmi-politikai diskurzus az azonos nemű párok gyermekvállalásáról, az ezzel kapcsolatos témafelvetések és érvelések igen távol állnak az LBMT családok valós tapasztalataitól és igényeitől. Még mindig sokan hivatkoznak a szülők homoszexualitásának a gyermekekre gyakorolt káros hatására, noha ezt nyugati országokban végzett kutatások már évtizedekkel ezelőtt megcáfolták. Ugyanakkor kevés szó esik olyan társadalmi és jogi akadályokról, amelyek valóban megnehezítik az LBMT családok életét, mint például az oktatási intézményekben észlelhető homofóbia vagy az, hogy az azonos nemű partner nem fogadhatja örökbe párja gyerekeit.

A mintámban szereplő meleg és leszbikus szülőpárok fő gondolatai szintén a homofóbiával illetve az attól való félelemmel kapcsolatosak. Többüknek nincsenek megfelelő eszközei, hogy elbújjanak saját gyermekeik előtt. Akik viszont megtették, nem számoltak be elutasításról, és ugyanez jellemző – egy kivétellel – a szüleikkel való kapcsolatra. Látható viszont, hogy különböző oktatási és egészségügyi intézményekben nem merik vállalni családjuk másságát. Ez az elvárás a gyermekekre is áthárul, akik így titkolózásra és sokszor alakoskodásra kényszerülnek. Ezáltal nem jöhet létre az a jelenség, amelyet Lewin az Egyesült Államokban tapasztalt: a környezet a szülővé vált meleg embert nem kívülállónak, hanem hétköznapi embernek tekint (Lewin, 2009: 98).

A leszbikus és meleg közösségekre Magyarországon általában jellemző a rejtőzködés, a gyermekes meleg és leszbikusok azonban még az átlagnál is jobban hallgatásba burkolóznak. Rádióműsorokban, internetes cikkekben és blogokon nyilvánulnak csak meg, álnévvel, arcuk vállalása nélkül. Ennek okát válaszaidomim egyértelműen abban látják, hogy a mai magyar társadalomban nem biztonságos vállalniuk magukat.

Szóval az elején, amikor mi összekertültünk [a párommal], nekem igényem lett volna sokkal inkább publikálni ezt a dolgot, mert hát annyira felszabadultam és jól éreztem magam a bőrömben. Úgy gondoltam, ez úgy normális, hogy ezt mindenki tudja! De be kellett látnom, hogy nem. Ahhoz el kéne kicsit nyugatabbra költözni. (Róbert)

Én se vállalnám, és ugyanígy nem is várnám el semelyik családtól se, hogy bevállalja. Teljesen mindegy, hogy most ismerik, nem ismerik, tökmindegy. Nem, szigorúan tilos. Nemcsak őmiattuk, hanem a gyerek miatt sem szabad énszerintem. (Zsófi)

Látszólag bezárult az ördögi kör: az LMBT családok rejtőzködnek, mert félnek a homofóbiától, viszont ezáltal láthatatlanok maradnak, és a velük kapcsolatos sztereotípiák és előítéletek háborítatlanul élhetnek tovább. Ebben a helyzetben a társadalomtudományok kulcsszerepet játszhatnak. Megfelelő kvalitatív kutatásokon keresztül reális képet mutathatnak az LMBT családok hétköznapijairól, nehézségeiről, speciális jellemzőiről, és ezáltal segíthetnek egy olyan elfogadó társadalmi közeg kialakításában, ahol előbb-utóbb az azonos nemű szülők és gyermekeik is biztonsággal vállalhatják magukat.

IRODALOM

- BÉRES-DEÁK RITA (2007): Az értékrend tükröződése a stílusban egy budapesti leszbikus közösségben. *Kalligram*, 2007/júl-aug. 62-69.
- BIBLARZ, TIMOTHY J. – STACEY, JUDITH (2010): How Does the Gender of Parents Matter? *Journal of Marriage and Family* 72: 3-22.
- BOELLSTORFF, TOM (2005): *The Gay Archipelago: Sexuality and Nation in Indonesia*. Princeton, Princeton University Press.
- CLARKE, VICTORIA (2000): Lesbian Mothers: Sameness and Difference. *Feminism and Psychology* 10(2): 273-278.
- DARSEY, JAMES (2000): Coming Out. In: *Gay Histories and Cultures*. Szerk. George Haggerty. Garland, New York, London, 209-213.
- DAVIES, PETER (1992): The Role of Disclosure in Coming Out among Gay Men. In: *Modern Homosexualities*. Szerk. Ken Plummer. Routledge, London, New York, 75-86.
- DU CHESNE, LOUISE – BRADLEY, BEN (2007): The Subjective Experience of the Lesbian (M)other: An Exploration of the Construction of Lesbian Maternal Identity. *Gay & Lesbian Issues and Psychology Review* 3(1): 25-33.
- FLAKS, D. K. – FICHER, I. – MASTERPASQUA, F. – JOSEPH, G. (1995): Lesbians choosing motherhood: A comparative study of lesbian and heterosexual parents and their children. *Developmental Psychology*, 31, 105-114.
- GARTRELL, NANETTE – BOS, HENNY (2010): US National Longitudinal Lesbian Family Study: Psychological Adjustment of 17-Year-Old Adolescents. *Pediatrics*, 1.
- GOLOMBOK, S. – TASKER, F. L. – MURRAY, C. (1997): Children raised in fatherless families from infancy: Family relationships and the socioemotional development of children of lesbian and single heterosexual mothers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 783-791.
- HAYDEN, CORINNE P. (2004): Gender, Genetics and Generation: Reformulating Biology. Lesbian Kinship. In: *Kinship and Family. An Anthropological Reader*. Szerk. Robert Parkin, Linda Stone. Blackwell, Boston, 378-934.

- KALOCSAI CSILLA (1999): *Conflicts Among Lesbian Representations in Hungary*. M.Phil thesis. Central European University, Budapest.
- KUHAR, ROMAN (2007): The Family Secret: Parents of Homosexual Sons and Daughters. In: *Beyond the Pink Curtain. Everyday Life of LGBT People in Eastern Europe*. Szerk. Roman Kuhar, Takács Judit. Mirovni Inštitut, Ljubljana, 35-48.
- KUOSMANEN, PAULA – JÄMSÄ, JUHA (2007): *Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulussa*. Edita Prima Oy, Helsinki.
- LAMBERT, SERENA (2005): Gay and Lesbian Families: What We Know and Where to Go from Here. *The Family Journal* 13(1): 43-51.
- LEWIN, ELLEN (2009): Who is Gay? What is Gay? Dilemmas of Identity Among Gay Fathers. In: *Out in Public. Reinventing Lesbian/Gay Anthropology in a Globalizing World*. Szerk. Ellen Lewin, William L. Leap. Blackwell, Rochester, 86-103.
- PATTERSON, C. J. (1995): Lesbian mothers, gay fathers, and their children. In A. R. D'Augelli&C. J. Patterson *Lesbian, gay and bisexual identities over the lifespan*. Szerk. Augelli-Patterson. New York: Oxford University Press, 262-290.
- PATTERSON, C. J. (2000): Family relationships of lesbians and gay men. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1052-1069.
- PATTERSON, CHARLOTTE J. (2005): Lesbian and Gay Parents and their Children: Summary of Research Findings. In: Uő: *Lesbian and Gay Parenting*. American Psychological Association, Washington D.C., 5-22.
- POLÁŠKOVÁ, EVA (2007): The Czech Lesbian Family Study: Investigating Family Practices. In: *Beyond the Pink Curtain*, 201-216.
- SANDFORD, THEO (2000): Homosexuality, Psychology and Lesbian and Gay Studies. In: *Lesbian and Gay Studies. An Introductory, Interdisciplinary Approach*. Szerk. Sandford-Schuyf-Duyvendak-Weeks. SAGE, London, Thousand Oaks, New Delhi, 14-45.
- SEDGWICK, EVE KOSOFKSY (1993): Epistemology of the Closet. In: *The Lesbian and Gay Studies Reader*. Szerk. Abelove-Barale-Halperin. Routledge, London, New York, 45-61.
- SHORT, LIZ (2007): It Makes the World of Difference: Benefits for Children of Lesbian Parents of Having their Parents Legally Recognized as their Parents. *Gay & Lesbian Issues and Psychology Review* 3(1): 5-15.
- STACEY, JUDITH – BIBLARZ, TIMOTHY J. (2001): (How) Does the Sexual Orientation of Parents Matter? *American Sociological Review*, 66(2): 159-183.
- TASKER, FIONA (1999): Children in Lesbian-Led Families: A Review. *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 4(2): 153-166.
- TASKER, F. – GOLOMBOK, S. (1995): Adults raised as children in lesbian families. *American Journal of Orthopsychiatry*, 65, 203-215.
- TAKÁCS JUDIT–MOCSONAKI LÁSZLÓ–P. TÓTH TAMÁS (2008): A meleg, leszbikus, biszexuális és transznemű (LMBT) emberek társadalmi kirekesztettségé Magyarországon. *Esély*, 3:16-54.
- TROIDEN, RICHARD (1998): A Model of Homosexual Identity Formation. In: *Social Perspectives in Lesbian and Gay Studies*. Szerk. Peter-Schneider Nardi, E. Beth E. Routledge, London, New York, 261-262.